

الشمس
الحرمان
الحرمان

سرشناسه:	مرادخانی، احمد، ۱۳۴۰، - توشیح‌گر
عنوان قراردادی:	دروس فی علم الاصول، فارسی - عربی . برگزیده . شرح
عنوان و نام پدیدآور:	شرح حلقه‌تالته حضرت آیت‌الله شهید سید محمدباقر صدر <small>رحمته‌الله</small> احمد مرادخانی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>رحمته‌الله</small> ، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری:	ج۴.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۷۶-۱ دوره: ۱ ج ۱ ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۶۸-۶
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
یادداشت:	متن عربی کتاب حاضر آورده شده است.
یادداشت:	کتاب حاضر ترجمه و شرح حلقه سوم از کتاب «دروس فی علم الاصول»
یادداشت:	تالیف محمدباقر صدر است.
یادداشت:	کتابنامه به صورت زیرنویس.
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۴ (فیبا).
شناسه افزوده:	صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م. دروس فی علم الاصول، برگزیده، شرح.
موضوع:	اصول فقه شیعه.
موضوع:	صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م. دروس فی علم الاصول -- نقد و تفسیر
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۲ ۴۰۴۲۳۸ د۴ص/۱۵۹/۸ BP
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۳۱۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۰۴۱۷۳۶

شرح و ترجمه كتاب حلقه ثالثه

حضرت آيت الله شهيد سيد محمد باقر صدر رحمته الله

جلد ۱

دکتر احمد مرادخانی

استاديار رشته فقه و مباني حقوق دانشگاه آزاد اسلامي واحد قم

مرکز بين المللی
ترجمه و نشر المصطفى رحمته الله

شرح و ترجمه کتاب حلقه ثالثه

حضرت آیت الله شهید سید محمدباقر صدر علیه السلام - جلد ۱

مؤلف: دکتر احمد مرادخانی

چاپ دوم: ۱۳۹۴ ش / ۱۴۳۷ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۲۳۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، چهارراه شهید، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵-۹

● قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶

● قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸. تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۴۰۲

pub.miu.ac.ir   miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نوین، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که تمام دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند، و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی و تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید.

بالندگی مراکز آموزشی، در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. هم‌چنین بازنگری متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها موجب حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی است.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«جامعة المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب آموزشی را سرلوحه تلاش‌های خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» با تقدیر و تشکر از مؤلف محترم و تمام عزیزانی که در تولید این اثر، همکاری و همفکری کرده‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

مقدمه پژوهشگاه بین المللی المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

حقیقت مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر، رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی، مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌منتها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را، به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد، کمال انسانی و عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندان به بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوته

فکری اسآ اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزآ، اسآقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی مادی و معنوی باشند اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته اسآ، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مآرقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسآولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیة و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر رحمته الله علیه، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم العالمیة، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی اسآ که بار مسآولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم اسآ، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب

با نیازها و اقتضائات عرصه بین الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر احمد مرادخانی (استادیار رشته فقه و مبانی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم) برای دوره کارشناسی ارشد رشته فقه و اصول تهیه و تدوین شده است، درچارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، بویژه همکاران محترم مرکز بین المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

فهرست

- آیت‌الله العظمی سید محمدباقر صدر رحمته‌الله در یک نگاه..... ۱۹
- آثار و نگاه‌ها به شهید صدر..... ۲۰
- ویژگی‌های شهید صدر رحمته‌الله در اصول..... ۲۲
- شهید صدر رحمته‌الله و عشق به امام خمینی رحمته‌الله..... ۲۳

مباحث مقدماتی

۱. تعریف علم اصول..... ۳۱
- تعریف مشهور از علم اصول..... ۳۲
- اشکالات تعریف مشهور..... ۳۲
- جواب اشکالات..... ۳۶
- الف) جواب اشکال اول..... ۳۶
- ب) جواب اشکال دوم..... ۳۹
- یکم: جواب آخوند خراسانی رحمته‌الله..... ۳۹
- دوم: جواب محقق خویی رحمته‌الله..... ۳۹
- ج) جواب اشکال سوم..... ۴۲
- یکم: جواب محقق نائینی رحمته‌الله..... ۴۲
- اشکال شهید صدر رحمته‌الله به محقق نائینی رحمته‌الله..... ۴۴
- دوم: جواب محقق خویی رحمته‌الله..... ۴۷
- اشکال شهید صدر رحمته‌الله به محقق خویی رحمته‌الله..... ۵۰

۵۹.....	۲. موضوع علم اصول.....
۵۹.....	تعیین موضوع برای هر علم.....
۶۲.....	ضرورت وجود موضوع واحد برای هر علم.....
۶۸.....	محال بودن اثبات موضوع برای بعضی از علوم.....
۷۵.....	۳. حکم شرعی و تقسیمات آن.....
۷۵.....	تعریف حکم.....
۷۶.....	اقسام حکم.....
۷۶.....	۱. حکم تکلیفی و وضعی.....
۷۷.....	۲. اقسام حکم وضعی.....
۹۳.....	عمومیت و فراگیر بودن حکم نسبت به عالم و جاهل.....
۱۰۹.....	حکم واقعی و ظاهری.....
۱۰۹.....	۱. تعریف.....
۱۱۰.....	۲. مراحل حکم واقعی.....
۱۱۴.....	۳. ویژگی‌های جعل و اعتبار.....
۱۲۳.....	۴. جمع بین احکام ظاهری و واقعی.....
۱۲۴.....	اشکالات جعل حکم ظاهری.....
۱۳۳.....	۱. جواب محقق نائینی <small>رحمته الله</small> .....
۱۳۷.....	رد توجیه محقق نائینی <small>رحمته الله</small> .....
۱۴۴.....	۲. جواب محقق خوبی <small>رحمته الله</small> .....
۱۴۸.....	اشکال شهید صدر <small>رحمته الله</small> به محقق خوبی <small>رحمته الله</small> .....
۱۵۴.....	۳. جواب شهید صدر <small>رحمته الله</small> .....
۱۶۷.....	پاسخ اشکال سوم.....
۱۷۵.....	۵. فرق بین امارات و اصول.....
۱۹۷.....	تنافی بین احکام ظاهری.....
۲۰۴.....	مقتضای احکام ظاهری.....
۲۱۰.....	لزوم تصویب نسبت به بعضی از احکام ظاهری.....
۲۲۳.....	۶. قضیه حقیقیه و خارجیه نسبت به احکام.....
۲۲۸.....	۱. فرق قضایای حقیقیه با خارجیه.....

۲. تعلق احکام به صورت‌های ذهنی ۲۳۷

عناصر مشترک در استنباط حکم شرعی

۱. قطع و حجیت آن ۲۵۱

حجیت علم اجمالی ۲۷۷

۱. حرمت مخالفت قطعیه ۲۸۰

۲. حکم ترخیصی در مقام اثبات ۲۹۱

متجری و قطاع ۲۹۵

ادله محرزه

۲. ادله محرزه (۱) ۳۲۳

۱. مباحث عمومی در ادله محرزه ۳۲۳

تأسیس اصل هنگام شک در حجیت دلیل ۳۲۳

الف) اقامه برهان بر حجت نبودن دلیل، هنگام شک در آن ۳۳۳

ب) راه دیگر در اثبات حجت نبودن دلیل مشکوک الحجیه ۳۳۴

۲. قدرت دلیل حجیت در اثبات مثبتات (آنچه با دلیل حجیت ثابت می‌شود) ۳۴۵

ج) نظر شهید صدر رحمته الله ۳۵۴

ادله محرزه (۲) ۳۶۳

تبعیت دلالت التزامی از مطابقی در حجیت ۳۶۳

۱. نظریه محقق خوئی رحمته الله ۳۶۶

رد نظریه محقق خوئی رحمته الله ۳۶۷

۲. نظریه شهید صدر رحمته الله ۳۷۵

تبعیت نکردن مدلول تضمینی از مدلول مطابقی در حجیت ۳۷۷

۳. جانمایی دلیل معتبر از قطع طریقی و موضوعی (ایفای نقش قطع طریقی و موضوعی

توسط اماره) ۳۸۳

ادله محرزه (۳) ۴۱۳

اثبات جواز اسناد احکام به وسیله دلیل حجیت اماره (دلیل) ۴۱۳

۱. ابطال طریقیّت دلیل ۴۲۱

۲. تقسیم مباحث در ادله محرزه ۴۲۷

مقدمه مؤلف

شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر رحمته‌الله یکی از اصولیان نظریه‌پرداز دوره معاصر و از فقیهان شیعه است که آرای او در حوزه علوم اسلامی به خصوص علم اصول تأثیر فراوانی بر جای نهاده است. در بین آثار علمی ایشان کتاب «دروس فی علم الاصول» که به حلقات معروف است با سبک و روش خاص خود در دروس سطوح عالی حوزه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بهره‌گیری از این اثر گران‌سنگ با سنگینی و دقیق بودن محتوا و عبارات، کار را بر متعلمان دشوار می‌نمود و گاه دریافت صحیح مطالب را مورد شک قرار می‌داد. همین امر موجب شد تا پس از سالیان متمادی تدریس «حلقه سوم»، اقدام به تهیه شرحی مختصر جهت تسهیل و تسریع فهم مطالب بنماییم. پس از تهیه شرح بخش‌هایی که مورد تدریس شده، مشکل دیگری وجود داشت و آن تطبیق مطالب آموخته شده با عبارات بود. از این رو، ارائه ترجمه‌ای ساده و در عین حال دقیق می‌توانست این مشکل را به مقدار فراوانی حل نماید. به همین جهت، شرح و ترجمه «حلقه سوم» از حلقات به نگارش درآمد و اولین جلد آن که مباحث مقدماتی در آن طرح شده است به زیور چاپ آراسته شد. جلدهای بعدی آن ان شاءالله به‌زودی

آماده بهره‌گیری طلاب و دانشجویان علوم دینی قرار خواهد گرفت. جهت استفاده بهتر از این اثر، بیان نکات ذیل لازم است:

۱. روش طرح مباحث به همان روش منطقی تدریس می‌باشد، یعنی ابتدا شرح و سپس تطبیق و ترجمه ارائه می‌گردد. از این رو، در کتاب به همین ترتیب عمل شده است.

۲. ارائه مطالب خارج از بحث که جهت یادگیری بهتر لازم بود، به صورت زیرنویس آمده و تلاش شده است تا با رجوع به تقریرات خارج اصول ایشان این مهم به سامان برسد.

۳. چون کتاب مورد نظر، درسی است در پایان هر بحث چکیده برخی از مباحث آورده شده و برای یادگیری و به خاطر سپردن نکات مهم، پرسش‌هایی نیز در پایان هر بحث و یا قسمت‌هایی از هر بحث آمده است؛ به خصوص عین برخی از عبارات متن، که نیاز به دقت و توجه بیشتری دارد علاوه بر پرسش غیر متنی به عنوان پرسش، طرح شده است.

۴. نقشه و طرح کلی مباحث حلقه سوم به صورت نموداری تهیه شده است تا طلاب و دانشجویان عزیز تصویر جامعی از مباحث را داشته باشند.

۵. در ترجمه عبارات و کلماتی که جهت تکمیل و تسهیل در فهم مطالب لازم بوده به منظور رعایت و حفظ امانت عبارات کتاب بین دو قلاب [ ] قرار داده شده و به گونه‌ای تلاش شده است که بدون آن اضافات هم لطمه‌ای به ترجمه وارد نیاید.

۶. ویرایش متن عربی انتخاب شده به میزان توان شارح، صورت گرفته و ممکن است هم در متن و هم در شرح باز واژگانی نیاز به اصلاح داشته باشد.

۷. برای تهیه شرح و ترجمه، به شرح و ترجمه‌های دیگر رجوع و از تجارب و شیوه‌های مناسب استفاده شده است تا کاری در خور دانش‌پژوهان عزیز انجام گیرد.

